

Стан та перспективи розвитку аграрного страхування в Україні

Розвиток аграрного страхування є невід'ємним елементом формування сучасної фінансово-економічної інфраструктури в сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. В статті на основі аналізу світових та вітчизняних тенденцій розвитку аграрного страхування сформульовано теоретико-методичні підходи щодо захисту економічних, соціальних та екологічних інтересів виробників сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано роль і значення страхового захисту у контексті забезпечення сталого розвитку аграрної сфери. Розкрито тенденції розвитку вітчизняного ринку аграрного страхування за останні сім років. Зокрема виявлено, що ринок страхування перебуває на етапі певної невизначеності, різких коливань та нестабільності страхового інтересу аграріїв з огляду на їх фінансово-економічне становище. На думку автора, узгодження інтересів учасників страхового процесу сприяє формуванню синергетичного ефекту, який формує необхідні умови для забезпечення сталого розвитку аграрної сфери економіки.

Ключові слова: страхування, страхові послуги, ризики, страховий ринок, сільськогосподарська продукція, аграрний сектор економіки, синергетичні ефекти.

Состояние и перспективы развития аграрного страхования в Украине

Развитие аграрного страхования является неотъемлемым элементом формирования современной финансово-экономической инфраструктуры в сфере производства, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции. В статье на основе анализа мировых и отечественных тенденций развития аграрного страхования сформулированы теоретико-методические подходы по защите экономических, социальных и экологических интересов производителей сельскохозяйственной продукции. Обоснована роль и значение страховой защиты в контексте обеспечения устойчивого развития аграрной сферы. Раскрыты тенденции развития отечественного рынка аграрного страхования за последние семь лет. В частности выявлено, что рынок страхования находится на этапе некоторой неопределенности, резких колебаний и нестабильности страхового интереса аграриев исходя из их финансово-экономического положения. По мнению автора, согласования интересов участников страхового процесса способствует формированию синергетического эффекта, который формирует необходимые условия для обеспечения устойчивого развития аграрной сферы экономики.

Ключевые слова: страхование, страховые услуги, риски, страховой рынок, сельскохозяйственная продукция, аграрный сектор экономики, синергетические эффекты.

State and Prospects of Agrarian Insurance Development in Ukraine

Agriculture insurance development is one of the integral components in formation of up-to-date financial and economic infrastructure in the area of agricultural product output, processing and sale. Based on the analysis of home and international trends of agricultural insurance development, the Article covers the theoretical and methodological approaches to protection of economic, social and ecological interests of agricultural product manufacturers. Role and significance of insurance protection within agrarian sector steady development has been grounded. Trends in domestic agrarian insurance market development for the last seven years have been outlined. It has been particularly identified that today the insurance market is at the stage of some uncertainty, sharp fluctuations and instability of agrarian

community insurance interest given their financial and economic state. According to the author, conciliation of insurance procedure players' interests is to enable synergetic effect which will provide necessary conditions for agrarian economy stable development.

Keywords: *insurance, insurance services, risks, insurance marker, agricultural produce, agrarian sector of economy, synergetic effects.*

Постановка проблеми. Формування і функціонування сучасного ринку страхових послуг є необхідною передумовою для забезпечення ефективної, продуктивної та беззбиткової діяльності в аграрній сфері. Процес сільськогосподарського виробництва пов'язаний з чималою кількістю суб'єктивних та/або об'єктивних обставин, які генерують ризики (природно-кліматичні, соціально-економічні, екологічні, технологічні тощо) та за своєю природою походження й формами прояву можуть спричиняти найрізноманітніші збитки аграріям як у натуральному, так і грошовому виразах. Постає завдання у протидії наявним та потенційним ризикам з використанням відповідного інструментарію – страхування, здатного мінімізувати ймовірні втрати виробників сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної страхової науки, зокрема аграрного страхування, внесли такі вчені, як: В.Д. Базилевич, В.А. Борисова, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, С.А. Навроцький, А.О. Пантелеймоненко, О.М. Петрук, С.С. Осадць. Незважаючи на значну кількість наукових та методичних праць з даного напрямку дослідження, постає завдання у подальшому теоретико-методологічному обґрунтуванні шляхів розвитку ринку страхових послуг, виходячи, у першу чергу, з реальних інтересів аграріїв у страховому захисті.

Відтак здійснюючи аналіз світових та вітчизняних тенденцій розвитку аграрного страхування ставимо собі за **мету в даній статті** – обґрунтувати теоретико-методичні підходи щодо захисту економічних, соціальних та екологічних інтересів виробників сільськогосподарської продукції.

Виклад основних результатів дослідження. Україна є аграрною країною, що входить до п'ятірки країн – найбільших експортерів сільськогосподарської продукції. Але в силу об'єктивно-суб'єктивних обставин реалізація існуючого потенціалу аграрної сфери багато в чому залежить від здатності нейтралізувати вплив різноманітних ризиків, пов'язаних з специфікою сільськогосподарського виробництва. Основні групи ризиків можна поділити за такими тенденціями: по-перше, зміна клімату спричиняє збільшення кількості природних аномалій (ураганів, посух, злив, циклонів і вітрів тощо); по-друге, забруднення сільськогосподарських земель внаслідок нераціонального землекористування, а також порушення екологічної рівноваги, негативно впливає на кількісні та якісні параметри аграрної продукції; по-третє, невпинне зростання до останнього часу цін на енергоносії, продукти переробки, які є важливими складовими ресурсами сільськогосподарського

виробництва; по-четверте, розвиток біоенергетики через розширення посівів технічних культур, а також використання значної частини ринку зерна на виробництво біоетанолу суттєво звужує базу зернового господарства; по-п'яте, невідповідність принципів ГАТ/СОТ вимогам сьогодення, що призводить не до збільшення заходів державної підтримки, а навпаки – суттєвого їх обмеження. Сукупність вищезазначених груп ризиків створює істотну загрозу для забезпечення нормального відтворювального процесу при виробництві, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції, що зумовлює необхідність у виборі форм й методів протидії ризикам в аграрній сфері.

Цивілізаційною ознакою сучасного аграрія є наявність страхового покриття, принаймні тих ризиків, які створюють істотну небезпеку для сільськогосподарського виробництва. У багатьох країнах світу страхування розглядається як один з головних напрямків державної політики в аграрному секторі. У цьому аспекті досягнуто досить високий рівень як у методологічному, так і нормативному відношенні. Діяльність страхових компаній, які надають відповідні послуги на страховому ринку координується спеціальними установами (наприклад, агентство управління ризиками при Міністерстві сільського господарства США), які забезпечують прозорий процес страхування врожаїв, без якого існування сільськогосподарських підприємств (фермерських, державних та інших форм власності) практично неможливе [10].

За даними Світового банку аграрне страхування розвивається майже у 100 країнах світу [7]. У фермерських господарствах США, Канади, Австралії, Великої Британії, Іспанії страхується від 55 % до 90 % урожаю. При цьому страхують майбутні врожаї у дуже широкому діапазоні сільськогосподарських культур, на що витрачають значні кошти, але, натомість, аграрії отримують необхідні гарантії безпеки щодо коштів інвестованих у сільськогосподарське виробництво. За 2011 р. у США загальний обсяг відповідальності страховиків перед аграріями становив понад \$ 114 млрд. на застрахованій площі більше, ніж 106 млн. га [9]. Варто зазначити, що страховики пропонують аграріям широкий спектр можливих підходів до страхування (наприклад, страхування безпосередньо майбутнього урожаю від багаточисельних ризиків, страхування очікуваного прибутку, страхування від катастрофічних явищ, страхування якості продукції – цукристість чи вихід цукру після переробки тощо).

Поступове інтегрування нашої держави до загальноєвропейського та світового економічного простору вимагає розгляду аграрного страхування як

Фінанси та оподаткування

невід'ємного елементу формування фінансово-економічних відносин в аграрній сфері.

Дослідження наявних тенденцій розвитку аграрного страхування в Україні за 2005-2012 рр. покаже їх циклічний характер (табл. 1). Так, за період 2005-2008 рр. відбувалося стабільне зростання: кількості укладених договорів страхування на 727 одиниць; загальної площі, на якій здійснювалося

страхування сільськогосподарських культур на 781 га; суми премії за надані страхові послуги на 142,6 млн. грн. або більше, ніж у 12 разів [1]. Активізації ринку аграрного страхування у досліджуваному періоді сприяло державне субсидування страхових премій при страхуванні сільськогосподарських ризиків.

Таблиця 1

Тенденції розвитку аграрного страхування в Україні за 2005-2012 рр.

Показники	Роки							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість договорів	910	1330	4397	1980	1980	1217	2710	1936
Застрахована площа, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786	727
Страхові платежі, млн. грн.	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3	130,4
Розмір державних субсидій, млн. грн.	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0	0	0
Середня ставка премії, %	3,79	3,9	4,54	4,93	3,24	3,84	3,74	3,77
Рівень виплат, %	0	0	0	0	36,5	50,9	28	41

Джерело: розраховано за даними національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

За період фінансової кризи (2008-2010 рр.) вітчизняний ринок аграрного страхування зазнав негативних змін. Незначні об'єми страхування сільськогосподарських культур у 2009-2010 рр., в основному, пояснюються недостатністю фінансових ресурсів у виробників сільськогосподарської продукції. За умов припинення державної фінансової підтримки сільськогосподарського страхування, страховики так і не отримали страхові платежі за укладеними договорами страхування урожаю сільськогосподарських культур, що призвело до зменшення страхового забезпечення на 20-30 % [4].

Починаючи з 2011 р. відбулося значне поживлення ринку агрострахування. Страхові компанії, які працюють на ринку страхування сільськогосподарської продукції зібрали 136,3 млн. грн., що майже вдвічі більше, ніж у 2010 р. Основною причиною зростання розміру страхових платежів було функціонування програми форвардної закупівлі зерна, яку проводила компанія «Хліб Інвестбуд». Всі агропідприємства повинні були застрахувати майбутній врожай в одній з трьох акредитованих страхових компаніях, а саме: «АСКА», «Брокбізнес» та «Провідна», частка яких на ринку агрострахування досягла 47 %. Необхідно зазначити, що за 2009-2012 рр. спостерігалась тенденція до зростання рівня виплат (співвідношення між сумою страхових платежів та сумою страхових відшкодувань) страховиками. Так, протягом вказаного періоду данай показник становив 36,5 %, 50,9 %, 28 % та 41 % відповідно (це при тому, що даний показник в цілому по страховому ринку становить лише 21,4 %) [4].

Важливим імпульсом щодо подальшого розвитку ринку аграрного страхування в Україні має стати відновлення субсидування державою страхових премій аграріям у контексті реалізації Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною

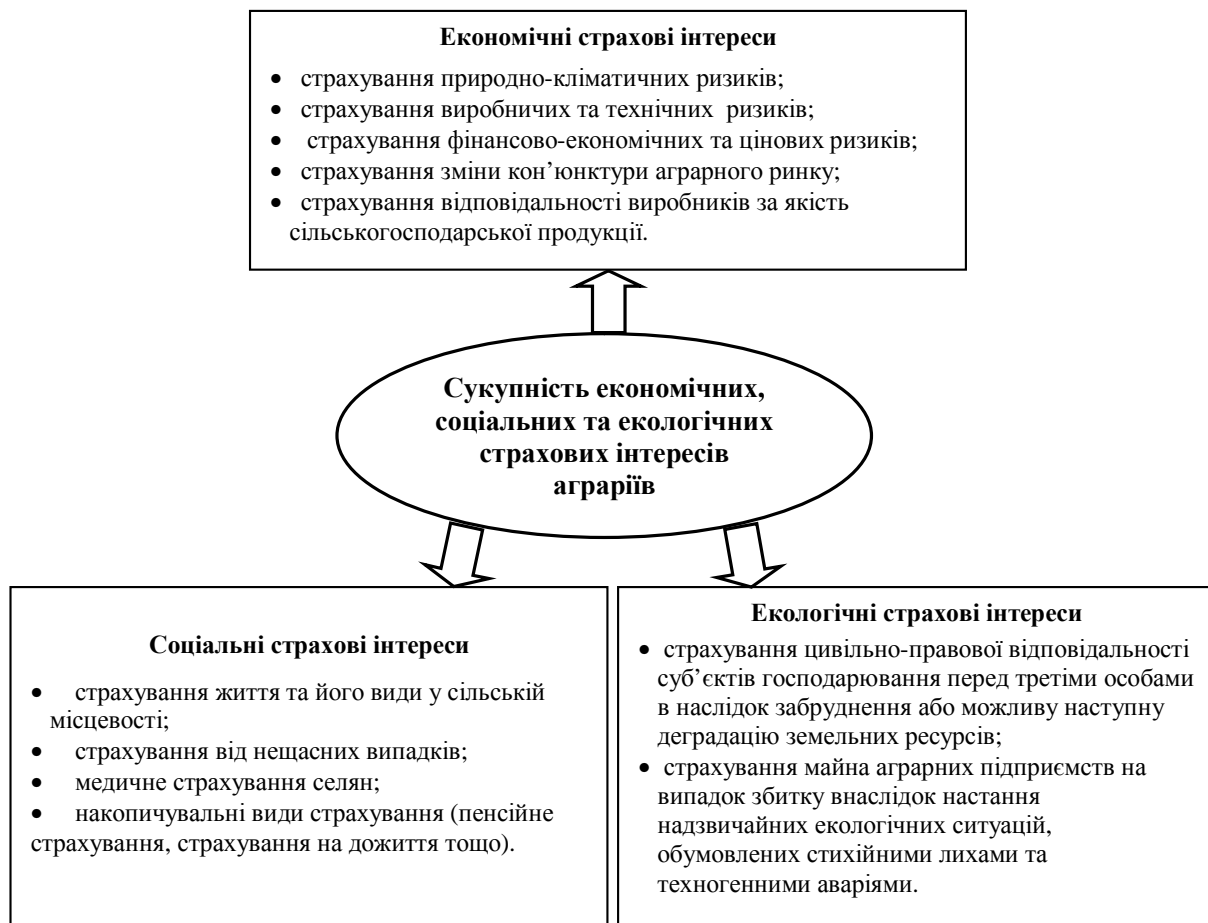
підтримкою» від 9 лютого 2012 року № 4391-VI, який регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві [5].

Досвід багатьох аграрних країн світу яскраво засвідчує, що державна підтримка системи аграрного страхування надає виробникам сільськогосподарської продукції додаткові фінансові можливості (до речі, така форма державної підтримки не суперечить вимогам СОТ та не порушує принципи вільної конкуренції). Однак, постає завдання щодо впровадження оптимальної моделі взаємодії між виробниками сільськогосподарської продукції, страховиками та державою з приводу розподілу відповідальності між суб'єктами страхування у разі настання страхової події з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.

Розвиток системи аграрного страхування необхідно розглядати як комплексне поняття щодо захисту широкого спектру інтересів аграріїв у процесі здійснення ними виробничо-господарської діяльності. Страхові компанії повинні чітко відстежувати наявні та потенційні ризики, пропонувати відповідний страховий захист аграріям з метою мінімізації можливих збитків у разі настання страхової події. Варто погодитись з думкою професора О.М. Козьменко про те, що за сучасних умов страхування розглядається як один з інструментів забезпечення переходу людства до концепції сталого розвитку на основі створення системи інтеграції економіки з навколишнім природним середовищем, дія якого реалізується через проведення відповідної державної еколого-страхової політики та перетворення екологічних нормативів у ринкові можливості страховиків і страхувальників [2].

З точки зору світоглядних позицій розвиток сучасного аграрного середовища залежить від забезпечення паритету між трьома взаємопов'язаними та взаємозалежними групами чинників економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної доцільності [6]. У цьому контексті

перед страховиками постають завдання щодо розробки відповідного страхового інструментарію, який за своїми якісними та кількісними параметрами відповідатиме фінансово-економічним інтересам аграріїв (рис. 1).

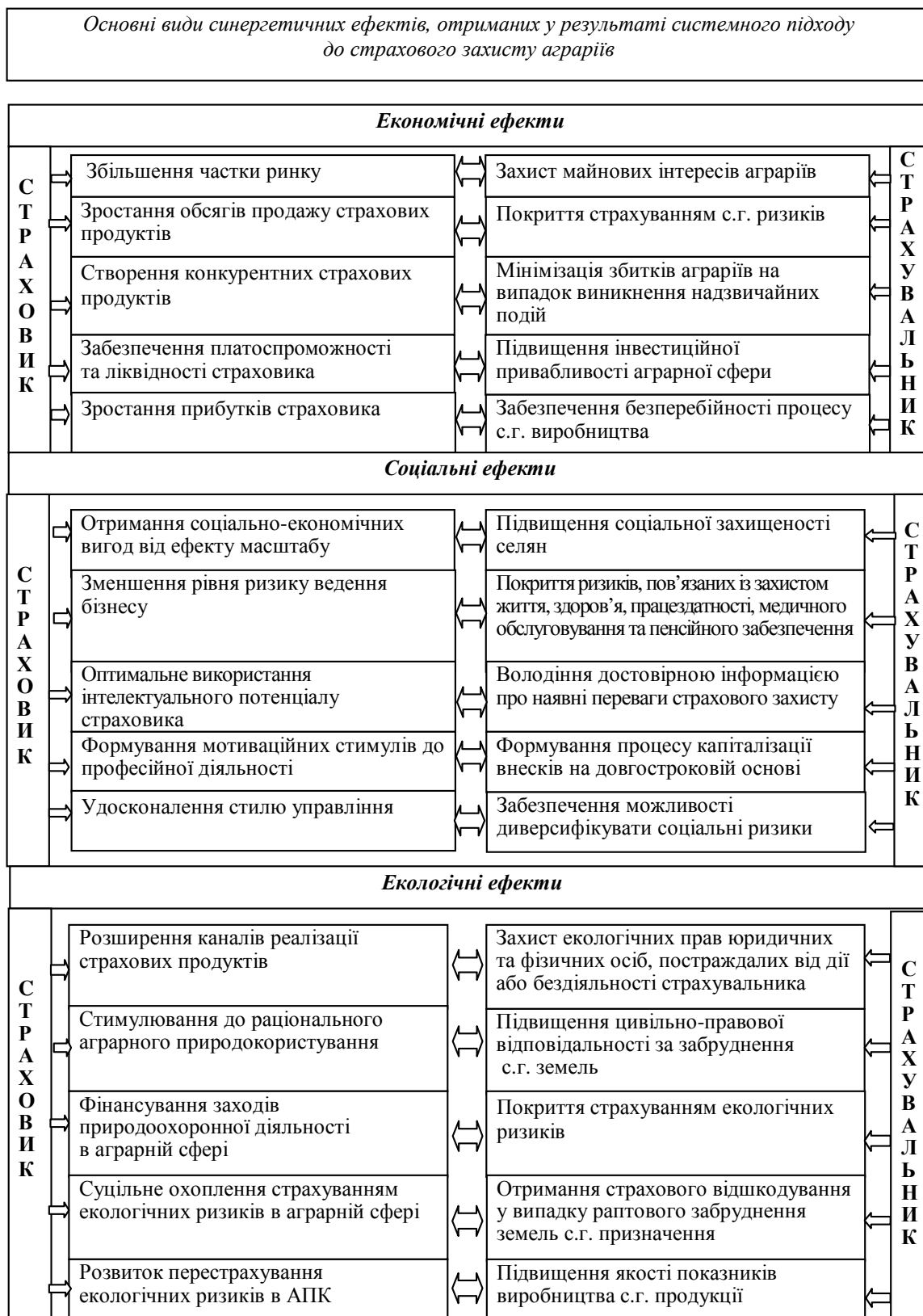
Джерело: власні дослідження.

Рис. 1. Страховий інструментарій щодо захисту економічних, соціальних та екологічних інтересів аграріїв

Важливим аспектом розвитку взаємовідносин між учасниками аграрного страхування є забезпечення синергетичних ефектів від використання системного підходу до страхового захисту аграріїв. У загальному розумінні понятійного апарату синергетики властиві такі категорії, як: «система», «динамізм системи», «підсистема», «сумісна дія багатьох елементів системи», що подвоюють (примножують) загальний результат цієї взаємодії на основі «загальних принципів самоорганізації» [8]. Стосовно системи аграрного страхування, синергетичні ефекти можуть формуватися завдяки економічним, соціальним та екологічним взаємовідносинам між страховиком та страхувальником (рис. 2).

Досягнення синергетичних ефектів на ринку аграрного страхування можливо лише за умов синхронізації соціально-економічних та екологічних

інтересів суб'єктів страхового процесу. Забезпечення системного підходу до страхового захисту аграріїв потребує розробки та реалізації високоякісних управлінських рішень стосовно формування джерел і розподілу фінансових ресурсів страховика заради виконання ним своїх професійних обов'язків. Ефективність реалізації бізнес-процесів на ринку аграрного страхування залежить від рівня використання інструментів страхового менеджменту та технологій маркетингу страховика, а також фінансових можливостей страхувальника та рівня його мотивацій у страховому захисті. Взаємозв'язок представлених синергетичних ефектів полягає у збалансуванні наявних інтересів та узгодження можливих протиріч між суб'єктами страхового процесу з метою формування та функціонування сучасного ринку аграрного страхування в Україні.

Джерело: власні дослідження.

Рис. 2. Синергетичні ефекти в аграрному страхуванні

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні **висновки**:

По-перше, сьогодні існує об'єктивна потреба у формуванні ефективної системи аграрного страхування в Україні. Аналіз стану та виявлення сучасних тенденції розвитку вітчизняного ринку

аграрного страхування засвідчують про необхідність: посилення прозорості і довіри між суб'єктами страхування; забезпечення доступності страхових послуг для аграріїв, зокрема, за ціною; гарантування відшкодування збитків страхувальникам при настанні страхових подій; забезпечення економічної

зацікавленості страховиків щодо надання страхових послуг аграріям; підвищення ефективності використання бюджетних коштів у вигляді субсидування страхових премій.

По-друге, формування конкурентоспроможної моделі розвитку ринку аграрного страхування потребує врахування та адекватної реакції страховиків на задоволення економічних, соціальних та екологічних страхових інтересів аграріїв. Даний попит на страхові послуги продиктований специфікою аграрного виробництва та особливостями побуту селян.

По-третє, узгодження наявних інтересів між учасниками страхового процесу сприяє формуванню різноманітних синергетичних ефектів, які у своїй сукупності створюють необхідні умови для забезпечення сталого розвитку аграрної економіки.

4 Список використаних джерел

1. Аграрне страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroins.com.ua>.
2. Козьменко О.В. Страховий ринок України у контексті сталого розвитку: [монографія] / О.В. Козьменко. – Суми ДВНЗ «УАБС НБУ» 2008. – 350 с.
3. Козьменко О.В. Страховий і не страховий ринки в епоху глобалізації: [монографія] / О.В. Козьменко. – Суми: Університетська книга, 2011. – 388 с.

4. Проект Міжнародної фінансової корпорації (ІФС, Група Світового банку) «Розвиток агрострахування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifc.org/ukraine/ag-ins>.

5. Про особливості страхування сільсько-господарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 р. № 4391-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.

6. Ризикогенність та страхування (теорія практика): монографія / О.М. Віленчук, І.Л. Литвичук, І.Є. Януль [та ін.]; за заг. ред. д. е. н., професора Ходаківського Є.І. – Житомир: «Полісся», 2013. – 323 с.

7. Світовий банк: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

8. Синергетика: методологія ефектів: [монографія] / І.Є. Януль, Ю.Ю. Мороз, О.В. Іванюк [та ін.]; наук. ред. Є.І. Ходаківського, Т.О. Зінчук, І.Г. Грабара. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2012. – 624 с.

9. Goodwin B.K. and L. Vado. 2008. «Public Responses to Agricultural Disasters: Rethinking the Role of Government». Canadian Journal of Agricultural Economics Canadian Vol. 55, Issue 4, pages 39.

10. Monke J. 2012. «Budget Issues Shaping a 2012 Farm Bill», Congressional Research Service Report R42484, Washington, DC, April 17, 2012.